

Indenfor murene gennem 400 år – en farverig slægtshistorie og fortælling om jøder i Danmark

Udsnit af bogens forside.

Lone Kühlmann 16.10.2022

BØGER // ANMELDELSE – *Sten på sten* er Hanne Foighels slægtshistorie og store fortælling om jøder i Danmark, siden de første blev inviteret til landet af Christian 4 i 1622. Man kan følge slægtsnavne som Melchior, Koppel og Metz gennem tiden, men det virkelig interessante er de store historiske linjer og de fængende personlige skildringer, skriver Lone Kühlmann.

Sten på sten. Mine 400 års danskjødiske rødder

Forfatter: Hanne Foighel

Udgivet af **Dansk Jødisk Museum** d. 6. oktober 2022

Hanne Foighel begynder sin bog med et klassisk billede: Forfatteren sidder og roder i gamle flyttekasser, der ikke har været rørt, siden hun selv stuede gamle kuverter, fotoalbum, breve samlemapper og løse gulnede papirer ned i kassen, da hun tømte sin afdøde mors hjem for mange år siden. Hun opdager ret hurtigt, at kasserne også indeholder papirer fra hendes mormor, som også har gemt på skriftlige minder og billeder efter sine egne forældre og svigerforældre.

Da hun finder et håndskrevet hæfte med sin oldefars, Williams Heckschers, erindringer, rejser de små hår på hendes arme sig. Hun har fundet guld. Og hun

går i gang med at skrive sin slægts historie, som også bliver historien om jøder i Danmark i 400 år. *Sten på sten*.

Christian 4 inviterede i 1622 jøder til at tage ophold i den nyanlagte by Glückstadt, der skulle tage konkurrencen op med den store hansestad Hamborg. Det kom nu aldrig til at ske. Men jøderne kom til Danmark.

Mennesker kan have mange ambitioner, men den ambition, at man på et tidspunkt skal forlade sit land og blive flygtning, den ambition har intet menneske

Isi Foighel

Foighel kan føre sin mors slægt 11 led tilbage – til Efraim Meyer Heckscher fra byen Altona ved Hamborg i 1660. Undervejs til vore dage bliver de i familie med navne som Melchior, Koppel, Samson, Levin, Salomonsen, Metz, ligesom vi møder familier som Henriques, Bing og Oppenheim.

Foto: Nani Harnik

Indimellem bliver det lidt svært at følge med i alle de ægteskaber ud og ind blandt jødiske slægter, hvoraf mange har været i Danmark i alle eller en god del af de 400 år. Men det er heller ikke nødvendigt. Man skal læse bogen på grund af de overordnede historiske linjer og de personlige fortællinger.

Antisemitisme lige under overfladen

Jødisk historie handler om forfølgelse, frygt og flugt. Og flid. Og stridbarhed. Antisemitisme har også været et faktum i Danmark, men bogen er fuld af eksempler på, at Danmark overordnet har været et godt land for jøder at bo i. Selv om foragten mange steder har ligget lige under overfladen.

Det illustreres bl.a. af historien om den kendte gullaschbaron og spekulant Max Ballin, der efter første verdenskrig gik konkurs og rev mange med sig. Han var i flere år blevet kritiseret i uskønne vendinger af den konservative politiker og professor Lauritz Vilhelm Birck, og i et udvalgsmøde i 1918 kulminerer

friktionen, idet Birck ifølge referatet beskylder Ballin for at være en *hjerteløs spekulant*.

Familiehistorierne er fyldt med handlekraftige flittige mennesker med en vifte af professioner: Forretningsmænd, grosserer og købmænd, men også kunstnere og akademikere, professorer, jurister og læger

Ballin anklager modsat Birck for at være *løgner og æreskænder*. Birck bliver så rasende, at han truer Ballin med en stol og råber ”Hvor vover du at tale sådan til mig? Husk at jeg er en hvid mand, og du er en jøde.”

Birck mistede officielle poster på den konto, men udsagnet afslørede, hvor kort der er til direkte jødehad. Selv hos en såkaldt dannet mand.

Forskel på folk

I Aalborg dokumenterer papirer i stadsarkivet, at den lille jødiske menighed i 1800-tallet til fulde lever op den klassiske jødiske vittighed, at enhver jøde har brug for to synagoger: Den, man går i, og den, man aldrig ville sætte sine ben i. Selvom der på intet tidspunkt bor over 150 jøder i byen, kunne de ikke blive enige om at bygge en fælles synagoge. Da de endelig blev enige og fik tilladelse, var menigheden smuldret. Fra 1890 er der ikke flere gudstjenester, og i dag ligger Salling Stormagasin, hvor synagogen lå.

Før Grundloven fra 1849 skulle børn af blandede ægteskaber opdrages i den lutherske tro. Men efter grundloven er der fuld frihed. Det afspejler sig hurtigt

Oldefar William, ham med de håndskrevne erindringer, er født i Aalborg, men hans far kan ikke rigtigt få gang i forretningerne, så de flytter til København, hvor farens bror støtter dem økonomisk. Der var ikke noget at rutte med, men William understreger, at de gik i de bedste skoler. Det var danske skoler som f.eks. Efterslægten.

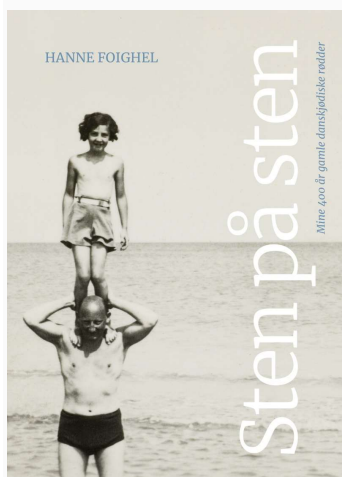
De jødiske drenge- og pigeskoler var oprettet af menigheden, for at fattige jødiske familier kunne få deres børn undervist. Borgerskabet ville ikke drømme om at sende deres børn i de jødiske skoler. Friskolen for Drengébørn af den Mosaiske Tro blev oprettet i 1805, og Carolineskolen for piger i 1810. I dag er de slået sammen som Carolineskolen for begge køn, og Hanne Foighel har selv været elev. Det er længe siden, det har været en fattigskole.

Handlekraft og foretagsomhed

Når farbroren understøttede sin brors familie, var det, fordi han kunne og ville, men især fordi man ikke ville risikere, at et medlem af familien skulle ryge ud af

den pæne borgerlighed. Familien tilhørte ikke det jødiske aristokrati, snarere det jævne borgerskab, små grossister, købmænd osv.

Forfatteren **Henri Nathansen**, ham med *Indenfor murene*, karakteriserede dem som en socialgruppe ”fyldt af vågenhed, nyfigenhed livskraft og munterhed – et samfund af lune velordnede småhjem med små runddrejede koner, der stod for husførelsen i stort og småt, og en sortøjet småkrøllet børneflokk spillede af pågåede liv og rapmundet tungfærdighed”.

Bogen er udgivet af Dansk Jødisk Museum i anledning af 400-året for jødisk liv i Danmark.

Familien skulle nødig ryge ned i det sky og skræmte pjalteproletariat af tit nyindvandrede pantelånere og sjakrer.

Det skete heller ikke. Familiehistorierne er fyldt med handlekraftige flittige mennesker med en vifte af professioner: Forretningsmænd, grosserer og købmænd, men også kunstnere og akademikere, professorer, jurister og læger.

Familiebånd og brist

Indimellem har man som læser nærmest en fornemmelse af at være med i en roman af Henri Nathansen, eller andre af de mange jødiske slægtsbeskrivelser i dansk litteratur. Der er til og med personsammenfald med Benjamin Koppels helt nye slægtsroman Anna.

De har tætte bånd, fætre og kusiner er nære, og familierne holder festdage sammen. De er ikke specielt religiøse, men holder dog for et syns skyld et mere eller mindre kosher køkken og kommer i synagogen ved højtiderne. Men der føres stærk kontrol, og Hanne Foighel bliver rystet, da hun i Williams erindringer læser om hans to fætre, som han elsker og beundrer: ”De blev begge to gift med kristne damer og efter deres giftermål tabte omgang med dem for mit vedkommende.”

Det er vigtigt at hjælpe og støtte, for det lå dybt, at ethvert fejltrin fra en jøde ville falde tilbage på hele det jødiske samfund

Det var en periode med stærk assimilation og mindre religion. Men blandede ægteskaber splittede familier. Man var enten indenfor murene eller udenfor. Og fætrene var så tydeligt udenfor.

Før Grundloven fra 1849 skulle børn af blandede ægteskaber opdrages i den lutherske tro. Men efter grundloven er der fuld frihed. Det afspejler sig hurtigt. I årene 1850 til 1905 gifter fire ud af ti unge jøder sig med ikke-jøder. I perioden indgås 272 blandede og 395 jødiske ægteskaber, og der var alvorlig frygt for, at jøder i Danmark ville blive så assimilerede, at de ville uddø som menighed.

Selvom mange etablerede jøder i Danmark lagde afstand til de fattige østjøder af skræk for stigende antisemitisme, var den store indvandring fra Østeuropa i omkring forrige århundredeskifte med til at sikre menighedens overlevelse.

Forpligtelser

Oldefar William bliver sat i lære som vekselerer. Han klarer sig godt, og som 27-årig opretter han sammen med en kollega sit eget firma. Det skader heller ikke, da han forelsker sig dybt i Mathilde Salomonsen, datter af den store vekselerer Isak Salomon Salomonsen, og de bliver gift. Isak Salomonsen var en fremtrædende mand, hvilket bl.a. fremgår af, at man kan finde ham på Krøyers store maleri fra Børssalen. De, der stod forrest, betalte 500 kr., det blev billigere længere tilbage i billedet.

Isi Foighel var begavet og flittig, og da han møder og gifter sig med Williams Heckschers barnebarn Vera, er ringen sluttet mellem de gamle og de nye danske jøder

William løftede familien fra det jævne til det højere borgerskab, også med de økonomiske forpligtelser det medførte at været et ledende medlem af menigheden. Det er vigtigt at hjælpe og støtte, for det lå dybt, at ethvert fejltrin fra en jøde ville falde tilbage på hele det jødiske samfund.

Statsborgerskab

Lige så meget Hanne Foighel ved om sin mors familie, lige så hurtigt ender sporet blindt med hendes fars. Hendes farmor Hania Hagler ankom som barn i de store bølger af østeuropæiske jøder på flugt fra forfølgelse og vold i begyndelsen af forrige århundrede.

Hun var sammen med sin familie begyndt at søge dansk statsborgerskab, da familien i 1922 arrangerede et ægteskab for hende i Chemnitz i Sydtyskland med en komplet ukendt mand, Lipa Foighel. Det kom der to sønner ud af, og det er også det eneste gode, man kan sige om den mand, som forsvandt ud af familien.

I 1933 rejste hun hjem gennem urolige Europa med sine to drenge og begyndte at søge dansk statsborgerskab igen. Men selv om både hun og de to sønner, Sigfred og Isi, den senere juraprofessor og skatteminister, talte flydende dansk, måtte de på flugt igen i 1943 stadig som statsløse.

Statsborgerskab fik de først i 1949, selvom **Isi Foighel** altid var den første til at stemme i, når der blev sunget *I Danmark er jeg født*.

Forlovelsen mellem Isi og Vera. Foto: Dansk Jødisk

Museum

Isi Foighel vokser op og taler flygtninges sag

I min efterkrigsgeneration voksede vi op med historierne om frygten og fortvivlelsen, men også om den venlighed og hjælpsomhed danske jøder mødte både ved flugten til Sverige og ved hjemkomsten i 1945. Senere kom der også historier om grådighed og svindel, men Hanne Foighel har mange eksempler på hjælpsomhed. Naboer havde passet på de flygtedes ting, og staten havde i det stille betalt husleje og sommetider også indkvarteret andre midlertidigt for at undgå vandalisme. Gud ved hvor mange, der ved det i dag.

Isi Foighel opsøgte, da han kom hjem fra Sverige som 16-årig, familiens gamle lejlighed, ringede på og sagde, at han gerne ville se sit gamle værelse. Damen, der åbner, siger, "jamen selvfølgelig, det er jo dit hjem. Vi er ved at pakke." Beboerne var to yngre sygeplejersker, som straks flyttede.

Isi Foighel var begavet og flittig, og da han møder og gifter sig med Williams Heckschers barnebarn Vera, er ringen sluttet mellem de gamle og de nye danske jøder – selvom Veras forældre ser noget bekymrede ud på forlovelsesbilledet. Ikke hvad de havde drømt om, måske. Men dog indenfor murene.

Barndommens og ungdommens oplevelser gjorde, at Isi Foighel hele sit liv engagerede sig i flygtninges sag. Han udtrykte det meget klart: "Mennesker kan have mange ambitioner, men den ambition, at man på et tidspunkt skal forlade sit land og blive flygtning, den ambition har intet menneske."

Måske kunne man bøje det i neon og hænge det op relevante steder. Jeg kunne komme med et par forslag.

For nylig udkom bogen *Jødernes danmarkshistorie – i provinsen*, skrevet af Vibeke Kaiser-Hansen. POV bragte et **uddrag, som du finder her**.

antisemitismefamiliebåndflygtningjøderStatsborgerskab

Lone Kühlmann

Lone Kühlmann er journalist og forfatter. Hun har bestredet en række tillidsposter, bl.a. som formand for TV2Danmark 1995-99.